

DİVAN ŞİİRİNDE YER ALAN ATASÖZLERİNİN OLUMLU DUYGULAR BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Yeliz YASAK PERAN*

Öz

Toplum hayatında önemli bir yer tutan atasözleri, halk felsefesinin, anonim dünya görüşünün ortak ürünleridir. Toplum içinde yetişen sanatçının içinde yetiştiği toplumdaki izler taşıması ve bunu eserinde yansıtması doğaldır. Yüzyıllarca sözlü gelenekte yaşayan atasözleri geçmişten günümüze varlığını devam ettirmiş, her dönemde yazılan eserlerde de yerini almayı başarmıştır. Halk kültürüne ait olan bu özlü sözler, halktan kopukluğuyla sürekli eleştirilen divan şairlerinin şiirlerinde de kullanılmıştır. Neticede divan şairleri de içinde yetiştikleri toplumun kültürüyle yoğrulup şekillenmişlerdir. Bu makale için divan şiirinde kullanılan atasözlerine müstakil olarak yer veren günümüz harfleriyle basılmış dört eser incelenmiş ve bu dört eser içerisindeki atasözleri acıyı hafifletme, adalet, aşk, esenlik, feraha kavuşma, geçmişe özlem, gönüllü olmak, gönül yapmak gibi gönülle ilgili duygular, huzur, iltifat, insaf, iyi niyet, kavuşma, keyif, korkusuz olma, merhamet, mutluluk, neşe, sadakat, sahiplenilme duygusu, sakinleşmek, selamet, sevgi, şefkat, takdir etme, tasasız olma, teselli, umut, utanma, ümitli olmak, vefa, yardım ve yardımseverlik, yapıcılık başlıkları altında olumlu duygular bağlamında bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Anahtar kelimeler: Divan Şiiri, Atasözü, Olumlu Duygular, Olumsuz Duygular.

Evaluation Of Proverbs In Divan Poetry In The Context Of Positive Emotions

Abstract

Proverbs that hold an important place in the life of society are the common products of the philosophy of the people, the anonymous world view. It is natural that the artist who grows up in the society carries traces from the society he is trained in and reflects it in his work. For centuries proverbs living in oral tradition have maintained their daily presence in the past and have

* Kırklareli Anadolu Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni.

begun to take their place in the works written in each period. These concise utterances belonging to the people's culture have also been used in the poems of the divan poets who have been constantly criticized by the breakdown of the people. As a result, divan poets have been shaped and shaped by the culture of the society they grew up in. For this article, four works printed with today's letters, which feature the proverbs used in divan poetry, were examined and proverbs in these four works pain relief, justice, love, well-being, fereh reunion, nostalgia, volunteer, feelings about heart, such as making a heart, serenity, compliment, mercy, goodwill, reunion, pleasure, being fearless, pity, happiness, joy, loyalty, sense of ownership, to calm down, salvation, affection, kindness, appreciation, carelessness, consolation, hope, shame, be hopeful, fidelity, help and helpfulness, constructivism in the context of positive emotions.

Keywords: Divan Poetry, Proverb, Positive Feelings, Negative Feelings.

Giriş

Geleneksel ya da anonim dünya görüşü bir başka deyişle de halk felsefesi olarak adlandırılan tüm halk bilimi türlerinin halk felsefenin dışı vurumundan başka bir şey olmadığını ve anonim dünya görüşünün yapı biriminin “*halk fikirleri*” olduğunu dile getiren Alan Dundes, “*halk fikirleri*”ni ise bir topluluğun insan ile dünyanın tabiatlarına ve yeryüzünde insan hayatına dair geleneksel kabullerinin ve varsayımlarının oluşturduğunu söyler. Halk fikirleri tamamen kendi başlarına bir tür ya da bilim oluşturmasa da tüm halkbilimi türlerinin temelinde ve içinde yer alır. Özellikle “*atasözü*” türünün her bir ürünü, içinde mutlaka en az bir veya iki halk düşüncesini temsil eden ifadeler taşır.¹ Halk düşünüşünün dışı vurulmuş en güzel formlarından birisi olan atasözleri şüphesiz ki halk kültürüne ait en önemli unsurlardan biridir.

Ömer Asım Aksoy, “*Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözler*” olarak tanımlar atasözlerini. Bizde gelenekle yerleşmiş bir atasözü anlayışı vardır ve bu anlayışa göre atasözleri ulusal varlıklardır. “*Atalar sözü Kur'an'a girmez, yanınca yelişür.*” atasözü Tanrı ve peygamber sözü gibi ruha işleyen bu sözlerin, inandırıcılığına ve kutsallığına güzel bir örnektir.² Sadece bu söz bile atasözlerinin bizdeki öneminin anlaşılması için yeterli olacaktır. Çünkü bu sözler, milletimizin yaşam tarzını, deneyimlerini, kültürünü, dünyaya bakışını ve onu algılayışını ifade eden dil varlıklarıdır. Bir taraftan bir yargıyı dile getirirlerken diğer taraftan da anlam bakımından sahip oldukları dolgunluktan dolayıdır ki halkın yaşadığı sosyal olayları, gerçekleri, gelenek ve inançları, doğa olayları vb. her şeyi içten bir dille, ahenkli bir şekilde, didaktik bir nitelikte anlatan kültür hazineleridir. Bir milletin çağlar boyunca deneyimlediği olayları buna kıvrak zekasını da katarak kısa ve özlü biçimde ele alan bu sözler, anlatıcısına dilinde tüy bitmesine gerek bırakmadan içinden geçenleri bir veya iki cümleyle

¹ Özkul Çobanoğlu, “Geleneksel Dünya Görüşü veya Halk Felsefesinin Halkbilimi Çalışmalarındaki Yeri ve Önemi Üzerine Tespitler”, *Milli Folklor*, Yıl: 12, Sayı: 45, 2000, s. 12.

² Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Cilt: I, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1995, s. 15.

derdini anlatma imkanı sunan anonim ürünlerdir. Bu yüzdendir ki insanoğlunun varoluşuna kadar götürebileceğimiz bir zaman diliminde tezahür edip günümüze kadar ulaşan ve bu yüzden çok uzun bir zaman dilimini içine alan bu sihirli sözlerin, insan ve insanla ilgili her türlü konuyu içine alan zengin bir muhtevası da vardır.

Gerek muhtevası gerek sürekliliği ve gerekse ulaştığı insan sayısının fazla olması bakımından kültür ürünlerinin başında sayabileceğimiz atasözlerimiz, ata mirasıdır. Bu ata yadigârları sözlü edebiyatta hayat bulmuş, derlenip yazıya geçirilmelerinin ardından nesilden nesile aktarımları kolaylaşmıştır. Bu aktarımın yanı sıra atasözleri pek çok araştırmacıya da malzeme olmuştur. Özellikle dil ve edebiyat sahasında kapsamlı bir çalışma alanı olan atasözleri Orhun Yazıtları'ndan günümüze kadar olan zaman içerisinde üzerine ne kadar çalışma yapılırsa yapılsın çalışma sahası olarak cazibesini hâlâ devam ettirmekte bu özelliğiyle de tükenmez bir hazine mahiyetini sürdürmektedir.

Yıllarca, halktan uzak olduğu için eleştirilen divan şairleri de diğer sanatçılar gibi eserlerinde halk kültürüne ait unsurlardan, içinden çıktığı toplumun sosyal, siyasi, kültürel, ekonomik vb. açılardan deneyimlerinin sonucu olarak ortaya çıkmış olan atasözlerinden yararlanmışlardır. Divan şiirinin klasikleşmeye çalıştığı, Arapça ve Farsçadan dilimize geçen kelime sayısının arttığı, Arapça ve Farsçanın etkisiyle Türkçe kelime kullanımının azaldığı, İslam kültürüne ait öğelerle halk kültürü öğelerinin beraber kullanılmaya başlandığı 15. yüzyıldan itibaren atasözleri ve deyimler bir araya toplanmaya çalışılarak müstakil eserler meydana getirilmiştir. Bu eserlerin başlıcaları şunlardır:

1. Pend-nâme:³ Eser, Mehmet Hengirmen tarafından çalışılmıştır. Üç bölümden oluşan eserin birinci bölümünde eserin bu alanda yazılan örneklerinden farklı olduğu dile getirilmiştir. Bizdeki Pendnâme örnekleri genellikle Attar'ın Pendnâme'si örnek alınarak yazıldığı halde Güvâhî'nin Pendnâme'sinin orijinal olduğunu söyleyen yazar, bu orijinallik de yerlilikten kaynaklandığını dile getirir. Mesnevi nazım biçimiyle aruzun "*Mefâilün Mefâilün Feûlün*" kalıbıyla yazılan eserin tamamı 2133 beyittir. Bu beyitlerden 450'si kaynaklarda karşılığı bulunan atasözü ve deyimlerden oluşmaktadır. 50 tane kadar beyitte de kaynaklarda karşılığı bulunmayan atasözü ve deyim vardır. Yani Güvâhî'nin eseri 500 atasözü ve deyim içermektedir. Yazar, bundan sonra Güvâhî'nin hayatı ve eserlerinden bahsetmiştir. Çalışmasını altı nüshayı karşılaştırarak yazan yazar, eserde bol miktarda imâle olduğunu eklemiştir. Bunu da Güvâhî'nin, atasözlerinin veznini bozmayı onların orijinalliklerini korumaya tercih etmesiyle açıklamıştır. Eserde 60 fıkra ve hikaye vardır. Birinci bölümde bu fıkra ve hikayeler konularına göre beyit numarası verilerek tasnif edilmiştir. Hengirmen, Pendnâme'deki atasözleri ve deyimlerle ilgili genel bir açıklama yaparak, atasözlerinin biçim özellikleri ile ilgili bilgi vermiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde atasözleri ve deyimler dizinindeki kısaltmalar yer almaktadır. Sonrasında "*Pendnâme'deki Atasözleri Dizini*" başlığı bulunur. Atasözleri dizini alfabetik sıraya göre yapılmıştır. Alfabetik sırada ise atasözle-

³ Mehmet Hengirmen, *Pendname*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.

rinin bugünkü biçimlerinin ilk harfi esas olarak alınmıştır. Atasözlerinin eski kalıplarını gösterebilmek amacıyla bugünkü biçimlerinin altına, Viyana Milli Kütüphanesi'nde bulunan "*Cemiyet-i Darb-ı Mesel-i Güvâhî ve Ulular Sözi*" adlı yazmadan alınan atasözleri konmuştur. Bunun altında da atasözlerinin Pendnâme'de geçen mısra ya da beyitleri verilerek kullanım yerleri gösterilmiştir. Atasözleri dizininden sonra Pendnâme'deki deyimlerden de 74 örnek verilmiştir. Üçüncü ve son bölümde yazar, 962 yılında yazılmış olan No: 242'de kayıtlı en eski nüsha Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail Efendi nüshası ve Ankara Cebeci Halk Kütüphanesi'ndeki H. 983 tarihli yazmalardan bahsederek Dehri Dilçin'in bu yazmadan kopya ettiği 2131 beyitli nüshanın başka yazmalardan da yararlanılarak oluşturulduğunu ve Dilçin'in diğer yazmaları belirtmediğini söylemiştir. Kendisinin H. 983 nolu yazmayı esas almayı uygun bulduğunu açıklamıştır. Hengirmen, beş nüshayı karşılaştırarak oluşturduğu eserini daha sonra da Dilçin'in hazırladığı nüshayla karşılaştırarak kontrol etmiş ve aralarında iki beyitlik bir fark olduğunu dile getirmiştir. Daha sonra da çalışmasının metin bölümüne yer vermiştir. Metinde atasözleri ve deyimleri içeren beyitler italik harflerle gösterilmiştir. Çalışmanın sonunda kişi adları dizini, yer adları dizini, sözlük ve bibliyografya yer almaktadır.

2. Manzûm ve Musavver Durûb-ı Emsâl: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan 16. yüzyıla ait müellifi bilinmeyen bu eserde 267 atasözü ve deyimle bu atasözünü ve deyimleri ihtiva eden, müellife ait 289 beyit bulunmaktadır. 29 minyatürün yer aldığı bu eser, Günay Kut tarafından incelenerek yayımlanmıştır.⁴

3. Manzûme-i Durûb-ı Emsâl: 17. yüzyıl şairlerinden Edirneli Hıfzî'nin halk dilinde sade ve süssüz olduğu için basit söyleyişler olarak gördüğü atasözlerinin zürefâ meclislerinde kabul görmesi için süslenmesi gerektiğini savunarak atasözünü ve deyimini vermeden, mahlas belirtmeden 616 süslü mısrayı bir araya toplayarak oluşturduğu bir eserdir. Eser, içinde şairin kendisine ait olduğunu düşündüren zorla söylenmiş mısraların varlığı, sade söyleyişli atasözünü ve deyimleri bir zorlama sonucu mısralaştırma yoluna gittiği izlenimini uyandırdığı için pek rağbet görmemiştir.⁵

4. Darb-ı Meseller ve Uygun Beyitler: Bağdat Valisi Ahmet Ali Paşa için yazılmış bir Ramazaniyye ile başlayan ve ellinci sayfaya kadar tahmisler, gazeller ihtiva eden şairi ve müstensihi belli olmayan bir mecmuanın 50 sayfasını kaplayan bu eser, 490 atasözünü ve deyim içermektedir.⁶

5. Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye:⁷ Süreyya Beyzadeoğlu tarafından çalışılan eser, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde eserin derleyicisi olan Şinasi ve Ebuzziya Tefvîk hakkında genel bir bilgi verilmiştir. İkinci bölümde

⁴ Süreyya Beyzadeoğlu - Müberra Gürgendereli - Fatih Günay, *Edirneli Badi Efendi Armağan*, Sources of Languages and Literatures, 63, Harvard University, 2004, s. XV.

⁵ Beyzadeoğlu vd., *a.g.e.*, s. XIII.

⁶ Beyzadeoğlu vd., *a.g.e.*, s. XIII.

⁷ Süreyya Beyzadeoğlu, *Şinasi Durub-ı Emsal-i Osmaniye*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2003.

eser muhteva ve şekil bakımından incelenmiştir. Eserde 4006 atasözü ve deyim vardır. Muhteva bölümünde atasözleri ve deyimler ülke, dağ, semt, şehir, nehir adları; kişi adları; milletler ve dinler; kadınlarla ilgili olanlar olmak üzere bir incelemeye tabi tutulmuştur. Şekil bölümünde ise mükerrer yazılan atasözleri ve deyimler; bir kelime eksiğiyle birbirinin benzeri olan atasözleri ve deyimler; nesir örneklerinde yer alan atasözleri ve deyimler; mısra ve beyitten oluşan atasözleri ve deyimler; tek kelimededen oluşan deyimler; yarısı Arapça yarısı Türkçe, yarısı Farsça yarısı Arapça ya da Osmanlıca özelliği taşıyan atasözleri ve deyimler; Arapça, Farsça, Fransızca, Latince karşılıkları bulunan atasözleri ve deyimler başlıkları altında bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Eserin üçüncü bölümü olan asıl bölümde Şinasi'ye ait 2500 kadar atasözüne Ebuzziya tarafından eklenen 1506 atasözü ve deyim ilave edilmesiyle oluşan 4006 atasözü ve deyim okuyucuya sunulmuştur. Bu atasözü ve deyimlerin içinde 64 Arapça, 226 Farsça, 120 Fransızca, 2 Latince atasözü ve deyim bulunmaktadır. Eserdeki atasözleri manzum ve mensur olmak üzere değerlendirildiğinde 838'inin beyit ve 83'ünün de nesir olduğu görülür. Eser sadece beyit değil nesir örneklerine yer vermesi açısından da orijinallik taşır. Ayrıca metin bölümünün başında Şinasi ve Ebuzziya'ya ait orijinal ön sözlere de sadeleştirilerek yer verilmiştir. Metin bölümünde Şinasi'nin derlediği atasözleri ve deyimler Ebuzziya'nın derlediği atasözleri ve deyimlerle birbirinden ayrışın diye Ebuzziya'nınkilerin yanına orijinalinde olduğu gibi (§) işareti konmuştur. Metnin sonuna Ebuzziya'nın hazırladığı "Son Söz" sadeleştirilerek eklenmiştir. Eserin son bölümü olan dördüncü bölümde ise Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye'de bulunup da Ömer Asım Aksoy'da yer almayan 2125 atasözü ve deyim numaralarıyla verilmiştir. Bibliyografya bölümünden sonra örnek beyitlerin karşılaştırılması sonucu ortaya çıkan nüsha farklarına yer verilmiş, kişi adlarından hazırlanan bir dizinle çalışma sonlandırılmıştır.

6. Durûb-ı Emsâl: Ali Emiri'ye ait olan bu eser, Millet Kütüphanesi'nde üç defter şeklinde isimsiz olarak bulunmaktadır ve sadece muhteva itibarıyla "Durûb-ı Emsâl" olarak adlandırılmıştır. Bu tamamlanmamış eserde 2300 atasözü ve deyim, yine bu atasözü ve deyimlerle ilgili çeşitli divan şairlerine ait 2110 beyit bulunmaktadır.⁸

7. Armağan:⁹ Edirneli Ahmed Bâdi'nin 5675 mensur ve 5106 manzum atasözü ve deyim ile bu atasözü ve deyimleri içeren örnek beyitlerinden oluşan bu çalışma, Beyzadeoğlu, Gürgendereli ve Günay tarafından hazırlanmıştır. Çalışmaya konu olan eser, Edirne İl Halk Kütüphanesi'nde T.Y. 2304 numarada kayıtlıdır. Halkın öz malı olan atasözü ve deyimlerin divan şiirindeki örnekleriyle tespit edildiği bu eser, bir ata mirasıdır. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Bâdi'nin hayatı ve edebi kişiliği hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Armağan'ın muhteva ve şekil bakımından incelemesi yapılmıştır. Muhteva bölümünde atasözleri ve deyimler ülke, şehir, semt, dağ ve nehir adları; kişi adları; milletler ve dinler; kadınlarla ilgili

⁸ Beyzadeoğlu vd., *a.g.e.*, s. XV.

⁹ Beyzadeoğlu vd., *a.g.e.*, s. XXI.

olanlar, anlam bakımından yakın olanlar, değişik atasözlerinde tekrar edilen beyitler başlıklarıyla incelemeye tabi tutulmuştur. Şekil bakımından inceleme- de mısra ve beyitlerden oluşan atasözü ve beyitler ile tek kelimedenden oluşan atasözleri ve deyimlerle ilgili bir değerlendirme yapılmıştır. Armağan'da özellikle çalışmanın ne kadar hacimli olduğunun belirtilmesi açısından sonuç bölümünde Ömer Asım Aksoy'un bu alandaki meşhur eseriyle bir mukayese yapılmış ve Armağan'da Aksoy'da bulunmayan 4137 atasözü ve deyim varlığından bahsedilmiştir. Eserde, günümüzde bu alandaki çalışmaların en çok bilinenlerinden olan Eyüboğlu'nun eseriyle yapılan karşılaştırmaya bakıldığında da Armağan'da bulunan 2996 atasözü ve deyim Eyüboğlu'nda yer almadığı görülmektedir. Bu tespitler çalışmanın ne kadar zengin bir muhtevaya sahip olduğunun anlaşılması bakımından dikkat çekicidir. Üçüncü bölüm olan metin kısmında atasözü ve deyimler alfabetik sıraya göre dizilmişlerdir. Fakat metnin başında, günümüz alfabesiyle düzenlenen metnin orijinal metindeki sayfa numaralarını gösteren bir tablo yer alır. 5675 manzum mensur atasözü ve deyimle biten metin bölümünden sonra kitabın dördüncü ve son bölümünde Armağan ile benzeri eserlerin karşılaştırılması yapılır. Kaynakça bölümünden sonra yer alan dizin bölümünde hem isimler hem de eserler dizini hazırlanmıştır. Dizin sonunda da eserin tıpkı basımı yer almaktadır.

8. Edebiyatımızda Atasözleri: Dehri Dilçin'in bu eserin dizin bölümünde çoğunluğu divan edebiyatı şairlerine ait atasözü ve deyim ihtiva eden 473 beyit bulunmaktadır. Halk edebiyatı şairlerinden de örnekler içeren kitapta halk şairlerine ait toplam 720 mısra vardır. Bu beyitleri karşılayan ilgili atasözleri ve deyimler belirtilmemişse de bir başlangıç olması bakımından önemlidir.¹⁰

9. XIII. Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözü ve Deyimler:¹¹ Makalemizde E. Kemal Eyüboğlu'nun iki cilt halinde hazırladığı eserin atasözlerini ihtiva eden birinci cildi değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Yazar birinci cildin ön sözünde bu eseri hazırlarken eserde Türk edebiyatı kadrosuna girmiş divan ve derlemelerden başka; tekke, halk, saz ozanlarının yazıya geçmiş nefes ve koşmalarıyla halk türkülerine sinmiş, atasözü ve deyim örneklerinden devşirdiği bir antoloji düzenlediğini söyler. Kitabın amacının da eserin ön sözüne aldığı dört temel eserin açtığı çığı yürütmek olduğunu belirtir. Bu dört eserden üçü; dördüncü, beşinci ve altıncı maddelerde tanıttığımız eserlerdir.¹² Giriş bölümünde atasözleri, deyimler, gelenekler ve Türk sözcükleri üzerine düşünceler (deneme); atasözlerinin kaynağı; savlar, gelenekler ve şeytanlar; Türk sözcüğünün kökeni ve tarih boyunca geçirdiği anlam değişiklikleri başlıklarına yer veren yazar buraya kadar yazdıkları

¹⁰ Beyzadeoğlu vd., *a.g.e.*, s. XV.

¹¹ E. Kemal Eyüboğlu, *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, Doğan Kardeş, İstanbul 1973.

¹² Dördüncü eser Eyüboğlu'nun söylediğine göre; Velet Çelebi İzbudak'ın 15. yüzyılda Mevlana Şemseddin adında bir bilginin "Tehsil" adlı yazma tıp kitabının sonuna eklediği atasözleri üzerine yayımladığı (*Atalar Sözi*) kitaptır. Bu kitapta 698 atasözü ve bir o kadar da açıklama ve örnek yer almaktadır.

için bir kaynakça oluşturmuş ve oradan alfabetik sırayla mensur-manzum atasözü ve deyimleri sıralamaya tabi tutmuştur. Sıralamada dikkati çeken husus yazarın her yeni sayfa için atasözü veya deyimleri bir(1)den başlayarak numaralamasıdır. Esere kitap baskıya verildikten sonra eklenen atasözleri ve deyimler de olmuştur. Yazar, bunlar için de bir başlık açıp çalışmasını mümkün olduğu kadar eksiksiz hale getirmeye çalışmıştır. Atasözü örnekleri için kaynak olarak taranmış divanlar ve kitaplar çizelgesi eklemiştir. Bundan sonra ozanlar ve örnekler dizinine yer veren yazar, çalışmasının sonuna bir sözlük de ekleyerek okurun işini kolaylaştırmıştır. En sonda da istatistiki bir bilgi veren yazar, kitapta yer alan atasözlerinin harflere göre sayısını ve her harfe ait örnek sayısını açıklayan bir çizelge eklemiştir. Bu çizelgeye göre bu eserin birinci cildinde 9231 atasözü ve bu atasözlerini içeren Yunus'tan başlayarak günümüze kadar gelen pek çok şairden şiir örnekleri bulunan 6885 manzume bulunmaktadır. Bu manzumelerin 3700'ü divan şairlerine aittir. Kitabın ikinci cildinde ise 11.112 deyim ve yine bu deyimlerle ilgili 13.526 manzume bulunmaktadır. Bu şiirlerin de 3500 beyti divan şairlerine aittir.

Makalemiz bu eserlerden günümüz harfleriyle basılmış olan dördü incelenerek şekillenmiştir. Bu dört eser ise “*Güvâhi'nin Pend-nâme'si, Şinasi'nin Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye'si, Ahmet Bâdi'nin Armağan'ı, E. Kemal Eyüboğlu'nun XIII. Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözü ve Deyimler*” adlı eserlerdir. İnsanoğlunun olduğu her yerde düşünce ve düşüncenin olduğu her yerde de duygu vardır. İnsanoğlu yoğun olarak yaşadığı duyguları dile getirirken hâlinin tercümesi olarak çok da uzun etmeyi tercih etmemiş duygusal bağlamda yaşadığı yoğunluğu kısa ve özlü bir biçimde ifade etme yolunu seçmiştir. Bu ifade şeklinde atasözlerinin yeri ve önemi yadsınamaz. Toplumun açlık ve savaş gibi zorluklarla uğraştığı dönemlerde yas dolu sözlerin ifadesinde ya da fetih ve zaferlerle dolu dönemlerde neşe dolu sözlerin dile getirilmesinde duygularımız işin içerisine girmiştir. Sadece bununla da kalmayıp din, ahlak, inanç, gelenek örf ve adetler, ekonomi, sosyal hayat, sosyal ilişki, iletişim vb. birçok konuda insanoğlunun iç dünyasını yansıtan bir ayna olan duygular, bazen olumlu bazen de olumsuz olarak zuhur etmiştir. İnsanın içeriden dışarıya açılan bir penceresi olan duyguların, başlangıçta bireysellik ifade ediyormuş gibi görünmekle birlikte derinlemesine incelendiğinde bireyselden toplumsala doğru bir hâl aldığı görülmektedir. İncelediğimiz eserler olumlu duygular açısından değerlendirilmiş yapılacak bir başka çalışmayla da olumsuz duygulardan bahsetmenin konunun bütünlüğü açısından iyi olacağı kanaatine varılmıştır. İncelemesini yaptığımız bu dört kitaba göre divan şiirinde yer alan atasözlerinde tespit ettiğimiz olumlu duygular şunlardır:

1. Acıyı Hafifletme¹³

“Acı acıyı bastırır.”

(Bir güçlüğü yenmek için başka bir güç yola başvurmak gerekir. Aksoy, 16.)

¹³ (Bâdi, 611); Eyüboğlu (1-41, 42), (38-37), (58-55); (Güvâhi, 1221); (Şinasi, 17).

Nâsîh sözüne isteyen elbetde `ilâcî
Mey nûş edegörsün ki basar acıyı acı
(Necâti Beğ / Gazel), (Bâdî, 28)

(Nasihâtçinin içimizi acıtıp bizi inciten sözlerinin tesirini hafifletmek isteyen insanoğlu mey içsin ki meyin acı tadı nasihin eleştiri dolu sözleriyle acıttığı içimizin acısını bastırır.)

2. Adalet

“*Adaletsiz padişahdan vefa yok.*”
(Bir kişi padişah da olsa eğer adil bir kimse değilse ondan fayda gelmez.)
Dergehinde vazgel her dem dilâ feryâddan
Bu meseldür kim vefâ gelmez şeh-i bî-dâddan
(Şâhi), Eyüboğlu (3-25)

(Ey gönül! Sevgilinin kapısında her an feryat etmeyi bırak. Çünkü adaletsiz padişahdan vefa gelmez, diye bilinen bir mesel vardır.)

3. Aşk¹⁴

“*Âşıkâ Bağdâd irak değildir.*”
(Bir şeyi elde etmek için taşkın bir istek içinde bulunan kişiye bu uğurda katlanacağı fedakarlıklar güç gelmez. Aksoy, 358.)
Kâh-keşân diclesine sal bırak
Çünkü değil `âşıkâ Bağdâd irak
(Atâyi / Hamse / Nefhatü'l-Ezhâr), (Bâdî, 495)

(Âşıkâ göre hiçbir şey zor değildir. Yeter ki istesin, her şeye gücü yeter. Gerekirse gökyüzüne bile ulaşır.)

4. Esenlik¹⁵

“*Dil esen baş esen.*”
(Kişi dilini tutar, her şeyi söylemezse başını belaya sokmamış olur, rahat eder. Aksoy, 915.)
Olurken lu`âbiyla ratbü'l-lisân
Uçup kellesi dil kesildi hemân
Lisândır dilin kellesin kestiren
Meseldir bu kim dil esen baş esen
(Sâbit / Zafernâme), (Bâdî, 1595)

(Salya, sözün yumuşatılmasına sebeptir. Düşünerek konuşup yumuşak sözlü olursak başımız selamet bulur, kellemiz sağlam kalır fakat ne zaman ne söyleyeceğimizi bilmezsek dilimiz başımıza bela olur. Tıpkı Yunus'ta olduğu gibi “*Söz ola kese savaşı / Söz ola kestire başı / Söz ola agulu aşı / Bal ile yağ ide bir söz.*”)

¹⁴ (Bâdî; 500, 2722, 2726, 3823); Eyüboğlu (15-27), (23-12), (43-36), (107-7), (146-37), (180-33), (207-3).

¹⁵ Eyüboğlu (71-9); (Şinasi, 1209).

5. Feraha Kavuşmak¹⁶

“*Su bulanmayınca durulmaz.*”

(Bir konu, türlü çekişmelerden sonra aydınlığa kavuşur, yoluna girer. Aksoy, 2311.)

Değüldür yiğide ayb olsa âşık
Turulmaz olmayınca su bulanık
(Güvâhi, 1173)

(Yiğide, âşıklık ayıp değildir. Onu âşıklık yolunda çektiği eziyetlerden dolayı kınamamak gerekir. Çünkü çoğu mevzuda olduğu gibi aşkta da zahmet çekmeden rahata kavuşulmaz. Önce ıstırap, sonra visal.)

6. Geçmişe Özlem¹⁷

“*Geçmiş zaman olur ki hayâlî cihân değer.*”

(Kişinin ömründe tarifi zor öyle güzel anılar vardır ki o anıların hayalini kurmak oldukça mutluluk ve huzur vericidir.)

Şûh-ı güzeşte var ki nice nevcivân değer
Geçmiş zamân olur ki Hayâlî cihân değer
(Hayâlî), Eyüboğlu (102-11)

(Eski sevgili öyle güzel ve kıymetliydi ki birçok yeni genç sevgiliye değişilmez. Bunun gibi geçmişte yaşadığımız öyle anlar vardır ki onların hayalini kurmak oldukça mutluluk vericidir.)

7. Gönül İle İlgili Duygular¹⁸

“*Gönülden gönüle yol vardır.*”

(Birbirlerine birtakım duygularla bağlı olan iki kimseden biri, öteki için ne düşünüyorsa o da beriki için aynı şeyi düşünür. Aksoy, 1278.)

Nazar et câm-ı sürâhide müle
Yol olur çünkü gönülden gönüle
(Atâyî / Hamse / Sohbetü'l-Ebkâr), (Bâdi, 2283)

(Ey âşık! Sürahideki şaraba bak. Gönülden gönüle yol vardır. Senin kanlı gönlün şarap dolu bir sürahiye benzer.)

7.1. Gönüllü Olmak

“*Gönüllü köpeği bağlasan durmaz.*”

(Herhangi bir şeyi yürekte yapmak isteyen insanlar, kendilerini zincirle bile bağlasanız yapacaklarından geri kalmazlar.)

Beğenmiyor yerimi tengnâ-yı gamda rakîb
Begim gönüllü it olmaz ben olduğum yerde
(Sâbit / Gazel), (Bâdi, 2286.)

¹⁶ (Bâdi, 2616); Eyüboğlu (48-50).

¹⁷ Eyüboğlu (187-4, 6).

¹⁸ (Bâdi, 2274); Eyüboğlu (105-23, 28, 32), (106-2, 3, 4), (107-6), (236-3); (Güvâhi, 1184); (Şinasi; 1735, 1751, 2051).

(Âşık nazarında sevgilinin etrafında dolaşan it olarak değerlendirilen rakib, âşıkın gam geçidindeki yerini beğenmeyip onu eleştirir. Âşık da benim olduğum yerde benden daha gönüllü it olmaz, diyerek rakibini küçümser, hafife alır. Çünkü gönüllü iti bağlasan durmaz. Âşıkın, aşkı için yapamayacağı şey yoktur.)

7.2. Gönül Yapmak¹⁹

“Gönül bir sırça saraydır kırılırsa yapılmaz.”

(Bir kimsenin, hele dostlarımızın gönlünü kırmamaya dikkat etmeliyiz. Kırılan gönül kolay kolay onarılamaz. Bu yüzden, eski dostluk bir daha, o içtenlikle yenilenemez. Aksoy, 1277)

Bir kerre dokunsan teline sûz-ı derûnun
Bin türlü nevâzişle düzelmez bozulunca
(Râgıp Paşa), Eyüboğlu (105-22)

(Gönül telimin sazına yanlışlıkla bir kere dokunmaya gör, bozulursa bin türlü iltifat edip tamir etmeye çalışsan da asla düzelmez.)

8. Huzur²⁰

“Er evde gerek esen gerek.”

(Erkek olan evde huzur ve rahatlık vardır.)

Değül dimek sana havf eyle dek dur
Ki er evde gerek esen gerekdür
(Güvâhi, 747)

(Sana *“Kork, sakın, yalnız ve sakın dur.”* demek doğru değildir. Çünkü erkek olan evde korkuya yer yoktur, huzur ve esenlik vardır.)

9. İltifat

“Marifet iltifata tabidir.”

(Kişilerin başarıları takdir edildiği ve karşılığı verildiği müddetçe daha iyi sonuçlar elde edilir ve başarıların devamı sağlanır.)

Marifet iltifata tabidir
Müşterisiz meta zâyidir
(Muallim Naci), Eyüboğlu (180-11)

(Marifet ödüllendirilmeye, takdir edilmeye bağlıdır; bununla birlikte müşterisi olmayan mal da ziyan olmuş demektir.)

10. İnsaf²¹

“İslâmın şartı beş altıncısı insâf demişler.”

(İslam dininin beş temel direği vardır. Kelime-i şahadet, namaz, oruç, zekat, hac. Eğer altıncısı olsaydı her halde insaf olurdu. İnsaf, namaz, oruç gibi, İslam'ın temel direklerinden sayılmaya değer. Aksoy, 1564.)

¹⁹ Eyüboğlu (85-7), (105-18), (107-3).

²⁰ (Bâdi, 551); (Güvâhi; 884, 917, 963).

²¹ (Bâdi, 2921); Eyüboğlu (137-30), (230-20).

Dime arkam tağadur olma leffâf
Çü dinün yarisundur gözle insâf
(Güvâhî, 487)

(Dağ gibi arkam var, deyip kibirlenip böbürlenme. İnsaflı ve vicdanlı ol. Çünkü insaf dinin yarısıdır.)

11. İyi Niyet²²

“Niyet hayır akıbet hayır.”
(İyi niyetle girilen işin sonu hayırlı olur. Aksoy, 2058.)

Devlet anun kim eyüdüdür niyyeti
Niyetine göre bulur devleti
(Zarîfî Ömer Baba), Eyüboğlu (189-32)

(Niyeti iyi olanlar kısmetli olur, çünkü insan niyetine göre kısmet bulur.)

12. Kavuşma²³

“Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.”
(İnsanlar, dağlar gibi yerlerinden kımıldamayan cansızlar değildir. Dostlar, tanışlar birbirlerinden ne denli uzak düşmüş olurlarsa olsunlar ve buluşmaları ne denli güçleşmiş bulunursa bulunsun, günün birinde kavuşabilirler. Aksoy, 843.)

Kavuşmaz ise de dağ dağa insân kavuşur derler
Umulmazken kavuştum ol büte semt-i Cibâlî’de
(Emin Hilmi-Trabzonlu / Beyt), (Bâdî, 1411)

(Dağ dağa kavuşmaz ise de insan insana kavuşur, derler. “Hiç beklemezken o put gibi güzel olan sevgiliye Cibali semtinde kavuştum.” diyen şair, tevriye sanatından da yararlanarak “Cibali” kelimesinin hem “semt adı” hem de “dağlar” manasındaki kullanımından yararlanmıştı.)

13. Keyif

“Yemeğin lezzetini ağzının tadını bilenden sor.”
(Herhangi bir şeyin zevkini keyif verici şeyleri seçmekte usta olan kişiden sormak gerekir.)

Ko Ferhad ile Mecnunu belâ-yı aşkı benden sor
Taâmın lezzetin var ağzının tadın bilenden sor
(Fevrî), Eyüboğlu (242-40)

(Âşıklıkta kendisini Ferhad ile Mecnun gibi büyük âşıklardan daha üstün gören şair, lezzet olarak değerlendirdiği aşkın bu işin üstadı olan kendisinden sorulmasını ister. Çünkü lezzet ağzının tadını bilenden sorulmalıdır.)

14. Korkusuz Olmak²⁴

“Deveye binenin yar pususu olmaz.”

²² (Güvâhî, 1481).

²³ Eyüboğlu (61-11); (Güvâhî, 817).

²⁴ (Bâdî; 534, 674, 2809, 3019, 3601, 4069, 4620); Eyüboğlu (1-23), (52-2), (19-29), (66-31), (69-42), (160-47), (96-30), (133-18), (194-40), (206-18), (Güvâhî; 749, 833, 926); (Şinasi, 2130).

(Herhangi bir işi yapmak için yola çıkan insanlar, bu işi yaparken yaptıklarının arkasında durmalı, cesur olmalıdırlar.)

Yalanı söyleyip ağzını silme
Deveye binüben yara kasılma
(Güvâhî, 1654)

(Yalan söyleyenin bunu inkar etmeye hakkı olmadığı gibi deveye binenin de kendisini uçuruma pısmaya hakkı yoktur. Kişi yaptığının arkasında durmak durumundadır.)

15. Merhamet²⁵

“Yerdeki yüze basılmaz.”
(Alçakgönüllü olanları kimse hor görmez, tepelemez. Herkes onları korur. Aksoy, 2568.)

Tevâzu kıl elinden gelse yüz yüz
Ki dimişler basılmaz yirdeki yüz
(Güvâhî, 455)

(Elinden geldiğince mütevazı olmaya çalış, çünkü tevazu sahipleri zarar görmezler.)

16. Mutluluk²⁶

“Sabreden derviş muradına ermiş.”
(Birçok işlerin gerçekleşmesi için sabırlı olmak, uzun zaman beklemek gerekir. Sabırlı olan kişi ereğine ulaşır. Aksoy, 2192.)

Yücelür ivmegüle gam yapısı
Açılır sabr ile şâdî kapısı
(Güvâhî, 2046)

(Acele iş yaparken eli ayağına dolaşan insan, işini layıkıyla yapamaz ve bu yüzden üzüdür, iş yaparken sabırlı olmak ise bizi hedefimize ulaştır, bize mutluluğun kapısını açar.)

16.1. Küçük Şeylerden Mutlu Olmak²⁷

“Lokma karnı doyurmaz, şefkat artırır.”
(Bir kimseye ziyafet çekmek, ya da armağan vermek, onun karnını doyurduğu, bir gerekmesini karşıladığı için değil, aradaki sevgiyi artırdığı için değerlidir. Aksoy, 1972.)

Sineme seng-i cefâ ur kim mahabbet artırır
Dostum darb-ı meseldir lokma şefkat artırır
(Necâti Beğ / Gazel), (Bâdî, 3815)

(Sineme cefa taşını vurup bana ne kadar eziyet edersen et bu, benim sadece sana olan muhabbetimi artırır. Sevgiliden gelen tüm eziyetler lütuf yerine geçer. Dostum darb-ı meseldir, küçük de olsa lokma şefkat artırır.)

²⁵ (Bâdî; 1809, 3873); Eyüboğlu (181-16), (246-27).

²⁶ (Bâdî, 4382, 4383, 4384, 4913); Eyüboğlu (55-1), (200-2, 3, 4, 5) (129-4); (Güvâhî, 705).

²⁷ Eyüboğlu (178-42).

16.2. Sefa

“Safa ile geçen ömre doyulmaz.”

(İnsanoğlu geçirdiği güzel zamanların kıymetini bilmez.)

Dahi ben şimdi bildim rûzigârın neydüğün ey dil
Bilinmezmiş safâ-yı vasl-ı yâr ile geçen demler

(Kâfzâde Fâ'izi), (Bâdi, 4394)

(Ey gönül! Zamanın ne olduğunu ben bile şimdi anladım. Meğer ki yâre kavuşmanın mutluluğuyla geçen anlara doymak mümkün değilmiş, geçen zamanların da kıymeti bilinmezmiş.)

17. Neşe²⁸

“Kutlu gün doğuşundan bellidir.”

(Mutlu sonuç verecek işler, daha başlangıçta ve aldığı yönden belli olur. Aksoy, 1949.)

Güler yüzlüye tut maksud için yön
Olur bellü toğışından eyü gün

(Güvâhi, 1703)

(Bir iş nasıl başlarsa öyle gider, sözünde olduğu gibi bir işe başlamadan önce güler yüzlü birine yönünü tut. Çünkü iyi gün doğuşundan belli olur. Güler yüzlü insanlarla bir arada bulunmakta fayda vardır.)

17.1. Evdeki Neşe

“Evin şenliği içindeki sestem bilinir.”

Dilde sûz ola ney gibi nefesden bilinür
Hânenin şenliği içindeki sestem bilinür

(Âfitâbi), Eyüboğlu (96-16)

(Gönlün, içindeki ateşten; neyin kendisini üfleyen nefesinden bilindiği gibi evin şenliği de içinden gelen sestem bilinir.)

18. Sadakat²⁹

“Köpekçe köpek sahibini tanır.”

(Köpek dahi kendisini besleyeni tanır, onun kıymetini bilir ve bunu duygu ve davranışlarıyla belli eder. Bu da insana iyi bir örnek olmalı, insanoğlu kendisine iyilik yapan insanları unutmamalı, asla nankörlük etmemelidir.)

Sâhibin bekleyip o ehl-i vefâ
Kelb-i eshâb-ı kehf idi gûyâ

(Sâbit / Edhem ü Hümâ), (Bâdi, 3610)

(Vefalı insanlar, ehl-i vefa olduklarından sahibini bekleyen ashab-ı kehfın köpeği gibidirler.)

²⁸ (Bâdi, 5393, 5481); Eyüboğlu (142-31), (176-21).

²⁹ (Bâdi, 4391); Eyüboğlu (202-7).

19. Sahiplenilme Duygusu³⁰

“Öksüzün karnına vurmuşlar ‘vay arkam’ demiş.”

(Bir kimsenin haksızlığa uğramaması için arkası, koruyucusu bulunmalıdır. Aksoy, 2112.)

Ki bir bi-çâreyi karnına muhkem
Döğerlermiş dimiş vay arkam
(Güvâhi, 352)

(Karnına sertçe vurulup dayak yiyen biçâre “vay arkam” diye bağırıp kimsesizliğine yanarmış.)

20. Sakinleşmek³¹

“Erteye kalan beladan korkma.”

(Bir anlaşmazlık başladığında iki taraf çok sinirli olur. Çatışmayı sürdürmek tehlikelere yol açabilir. Görüşme ertelenirse sinirler yatıştır. Konu daha serinkanla ele alınır. Aksoy, 2529.)

İrteye kalan belâdan gerçi dirler korku yok
Afet-i cândur komaz bir çeşm-i fettân ortaya
(Necâti Beğ), Eyüboğlu (93-14)

(Sevgili âşıkı öldürmek için fettan bir bakış atmaz; gerçi bu, iyi bir şey olabilir; çünkü “Ertesi güne kalan beladan korkma.” derler. Bunda da hayır vardır.)

21. Selâmet³²

“Selamet ararsan kenardadır.”

(Kenara çekil, deniz ortası tehlikelidir.)

Beni gark etdi tufân-ı melâmet
Kenâre çek yükün sen ol selâmet
(Şeyhî), Eyüboğlu (205-7)

(Deniz ortasında ayıplama ve kınama tufanıyla boğulan âşık, “Yükünle beraber kıyıya çık, bari sen kurtul.” der.)

22. Sevgi³³

22.1. Allah Sevgisi

“Allah bes bâkî heves.”

(Tevekkül sahipleri için Allah yeter, geriye kalan boş istektir.)

Mâsivâdan el yuyup mahlûkdan ümmidi kes
Virdin olsun her nefes Allah bes bâkî heves
(Yüsrî), Eyüboğlu (11-21)

³⁰ Eyüboğlu (193-24).

³¹ (Güvâhi, 2105).

³² Eyüboğlu (81-33), (205-11, 12).

³³ (Bâdi, 3345); Eyüboğlu (108-38), (200-6), (207-9, 13), (252-5).

(Allah'tan başka her şeyden elini çek, tüm mahluklardan ümidini kes, her nefes dilinde şunu tekrar et: *"Allah bes bâki heves."*)

22.2. Anne Sevgisi³⁴

"Ana yiğidin kalkanıdır."

(Anne evladının koruyucusudur.)

Beline kuvvet di anana söğse
Analar yiğide kalkan dimişler
(Refîki), Eyüboğlu (15-24)

(*"Ana"* öyle sihirli bir sözcüktür ki küfrün içinde dahi söylense bir kalkan gibi kişiyi korur.)

22.3. Evlat Sevgisi³⁵

"Karga yavrusuna bakmış, benim ak pak evladım" demiş.

(Kişi kendi çocuğunu güzel, kendi eserini kusursuz görür. Başkalarına göre ne denli çirkin ve kusurlu olurlarsa olsunlar. Aksoy, 1682.)

Dimiş bakup nice oğlanlara çok
Benüm oğlanuğumdan güzeli yok
(Güvâhi, 1065)

(Evlat, ne kadar hata yaparsa yapsın, anne babalar için dünyada kusursuz bir tek varlık vardır. O da herkesin gözünden bile sakındığı kendi evladıdır.)

22.4. Eş Sevgisi

"Yuvayı yapan dişi kuştur."

(Bir evin yönetim, geçim düzenini ve ailenin mutluluk içinde yaşamasını kadın sağlar. Aksoy, 2620.)

Erkek kuş gezer hevâyî
Dişi kuş yapar yuvayı
(Lâ-edri), Eyüboğlu (247-38)

(Erkeklerin tüm vurdum duymazlıklarına karşılık, yuvayı yapan onun her türlü ihtiyacıyla ilgilenen kadındır.)

22.5. Kardeş Sevgisi³⁶

"İki kardeş savaşmış ebleh buna inanmış."

(İki kardeş arasında çıkan anlaşmazlık, geçicidir. Onu gerçek ve sürekli sanmak saflıktır.)

İki kardeş çekişmiş ana ebleh
İnanmış bile karışmış ol esfeh
(Güvâhi, 962)

³⁴ Eyüboğlu (5-44).

³⁵ (Bâdi, 3744); Eyüboğlu (177-12), (251-3); (Şinasi, 2793).

³⁶ (Bâdi, 678); (Güvâhi, 961).

(İki kardeşin kavga edip aralarının açık olduğuna inanmak, eblehlik ve sefihlikten başka bir şey değildir. Çünkü et turnaktan ayrılmaz.)

22.6. Vatan Sevgisi³⁷

“Kişinin vatanı imandır.”

(Vatan sevgisi de iman gibi gönüldendir.)

Vatan sevgisi şeksüz cândan olur

Muhakkak ki hem imândan olur

(Güvâhi, 881)

(Vatan sevgisi şüphesiz candan ve imandandır. Ne beden cansız ne ruh imansız olur. Vatan da insan için aynı değeri taşır.)

23. Şefkat

“Yara sarılmayınca onulmaz.”

(Acıların açtığı yaralar onları saracak insanlar bulunmayınca iyileşmezler. Fakat yaramıza merhem olacak birileri çıkıp şefkat gösterince yaralar, iyileşmeye başlar.)

Bir onulmaz yâredir `aşk u mahabbet yâresi

Hâsılı sarılmayınca çâre yok timârı güç

(Nev`î / Gazel), (Bâdi, 5298)

(Aşk ve muhabbetin açtığı yara kolay kolay iyileşmez. Özellikle sevgiliden sevgi ve şefkat görmeyen âşıklar için aşk yarasının onarılması güçtür, hatta bu yaranın iyileşmesine imkân yoktur.)

24. Takdir Etme³⁸

“Bükemediğin eli öp başına koy.”

(Düşmanını yenemiyorsan ona hoş görünmeye çalışarak kötülüğünden kendini koru! Aksoy, 1490.)

Elin öpsem rakîbın dimenüz arz-ı haldir bu

Kesilmedik eli öp başa ko dirler meseldür bu

(Bağdatlı Ruhi), Eyüboğlu (51-17)

(Rakibin elini, öpüp başına koyan âşık, onunla ilişkisini iyi tutarak hem kendini hem de sevgilisini bir parça da olsa rakipten gelebilecek tehlikelerden korumaya çalışmış olacaktır.)

25. Tasasız Olma³⁹

“Münafık boynuna borç koymaz.”

(Tasasız ve sorumsuz insanlar hiçbir sorumluluk üstlenmezler. Bu yüzden de yıpranmazlar.)

Döşenip hîleye çün bu timâr

Bahr-i efkâra dalaradı her bâr

(Sâbit / Derenâme), (Bâdi, 3949)

³⁷ (Bâdi, 1140, 2717, 5153); Eyüboğlu (51-22), (112-8), (130-1), (167-8), (235-8), (247-32).

³⁸ (Bâdi, 3372); Eyüboğlu (156-32); (Güvâhi, 1264).

³⁹ (Bâdi, 1916); Eyüboğlu (55-35); (Şinasi, 912).

(Bazı insanlar o kadar tasasız ve kaygısızlardır ki derin derin uzaklara bakıyormuş gibi yaparlar, siz onların fikir deryasına daldığınızı, kederli olduğunu düşünürsünüz halbuki onların yaptığı sadece ucuz bir hiledir.)

26. Teselli⁴⁰

“*Bu da geçer yâ hî.*”

(Dünyanın faniliği gibi başımıza gelen hiçbir bela da bâki değildir. Bir gün mutlaka son bulur.)

Her tîr-i belâ kim irüşür sana devr-i felekden
Sabr eyle gönül bu da geçer devr-i zamândür
(Veysi), Eyüboğlu (48-57)

(Feleğin sana attığı belâ oklarına “*Bu da geçer ya hî*” diyerek sabr eyle. Çünkü fânî olan bu dünyada uğradığımız belalar da fânîdir. Bir gün mutlaka sona ereceklerdir.)

27. Umut⁴¹

“*Çıkmadık canda ümit vardır.*”

(1- Ölümcül hastanın canı çıkıncaya değin iyileşeceğinden umut kesilmez.
2- Elden gitti sandığımız bir şeyle ilgimiz büsbütün kesilmemişse, gereken çabaları harcayarak onun elimizde kalmasını sağlayabileceğimizi umabiliriz. Aksoy, 780.)

La'lin aldım ağzıma var gerçi hicre ihtimâl
Çıkmayan candan ümidin kesmez ammâ ehl-i hâl
(Hasan Ziyâ'î / Gazel), (Bâdi, 1328)

(Çıkmadık canda hala ümit olduğunu düşünen âşık, sevgiliden ayrılma ihtimali olduğu halde bile umudunu yitirmeyerek sevgilinin dudağını ağzına alır ve onun dudağının can bağışlayıcı özelliğiyle aşkının can bulacağını düşünür. Ayrılık ihtimaline karşı kendini ümitli kılar.)

28. Utanma⁴²

“*Ar ateşten beterdir.*”

(Utanmanın kişiye verdiği zarar, ateşin verdiği zarardan daha tesirlidir.)

İder âr âdeme oddan beter kâr
Anunçün didiler “*en-nâr velâ âr*”
(Şeyhî), Eyüboğlu (16-32)

(Utanmanın insanoğluna yaptığı tesir ateşin yaptığı tesirden daha büyüktür.)

⁴⁰ (Bâdi; 1094, 1863); Eyüboğlu (59-22), (87-15).

⁴¹ (Bâdi; 295, 325, 1525, 1544, 2182, 2398, 2541, 3177); Eyüboğlu (5-49), (32-50), (44-13), (47-1), (58-16), (67-10), (69-4), (101-29), (114-4), (123-25), (124-10), (127-6), (132-28), (192-14), (231-17); (Şinasi; 978, 1666, 1788, 1941).

⁴² (Bâdi, 2310); Eyüboğlu (109-3), (248-14, 15, 26).

29. Ümitli Olmak⁴³

“Her yokuşun bir inişi var.”

(İşi bozulan kişi üzülmemelidir. Her inişin bir yokuşu olduğu gibi, bozulan işin düzelmesi, düşmenin kalkması da vardır. Aksoy, 1413.)

Visâle iremez ta çekmeyince firkate âşık
Teveccüh eyler ikbâl âdeme idbârdan sonra
(Fenni), Eyüboğlu (128-9)

(Visalin firkatten sonra olması gibi gelecek güzel günlere kavuşmak da zahmet çektikten sonradır.)

30. Vefa⁴⁴

“Vefaya vefa”

Vefâya didüler idün vefâyı
Gönülden eyle cândan merhâbayı
(Şeyhî), Eyüboğlu (235-16)

(Mevlânâ'nın güzel bir sözü vardır. “Kalbinizle yaptığınız her şey bir gün mutlaka siz geri dönecektir.” Bu sözde de olduğu gibi siz birine gönülden “Merhaba!” dersiniz karşınızdaki de size öyle diyecektir. Kişinin ettiği başına gelir.)

31. Yardım⁴⁵ ve Yardımseverlik⁴⁶

“Bir sadaka bin belâyı def eder.”

(Bir sadaka insanı başına gelebilecek her türlü kötülükten korur.)

Gelse sâil kapuna ger ey püser
Anı boş göndermeden eyle hazer
Bil tasadduk def ider nice belâ
Ömrünü Allah dahi uzun kıla
(Zarîfî Ahmed Baba), Eyüboğlu (45-15)

(Ey oğul, kapına gelen dilenciye eli boş göndermekten sakın. Gönülünden ne kopuyorsa ver. Sadakanın pek çok belâyı def ettiğini ve Allah'ın yaptığın bu iyilikten dolayı ömrünü uzun kılacağını unutma.)

“Elden gelen hayrı diriğ etme.”

(Elimizden gelen yardımı ihtiyacı olanlardan esirgemeyip ihtiyaç sahiplerine yardımcı olmalıyız.)

Unutma pâdişâhım küşte-i `aşkın du`âlardan
Elinden geldiği hayrı diriğ etme gedâlardan
(Kınalızâde Kirâmî / Tazmîn), (Bâdi, 1885)

⁴³ Eyüboğlu (192-20); (249-10).

⁴⁴ (Bâdi, 1601, 1890, 3034, 5148, 5157); Eyüboğlu (70-29), (181-17), (234-25); (Güvâhî, 920); (Şinasi, 1213, 3661).

⁴⁵ (Bâdi, 661).

⁴⁶ (Bâdi, 1883, 3950); Eyüboğlu (88-45), (137-42), (166-23), (184-37), (202-14); (Güvâhî, 121, 1721, 2005); (Şinasi, 1410).

(Sevgiliyi padişah, âşıkı da geda olarak nitelendiren şair, sevgiliden hayır işlemlerini isteyerek âşkından öldürdüğü âşıkını dualarında unutmamasını diler.)

32. Yapıcılık⁴⁷

“*Ev yap ev yıkma.*”

(Bir kişiye yapacağı işlerde destek olarak, işinin güzel bir şekilde sonuçlanmasına sebep olunmalı, art niyetli davranılmamalıdır.)

Mânend-i bûm meskeni virâneler olur

Her kim ki dest-i gadr ile bir âşiyân bozar

(Emîn Hilmî-Trabzonlu / Gazel), (Bâdi, 2070)

(Gaddarlık ve acımasızlıkla yuva bozanların yuvası tıpkı, baykuş gibi hep viranelerde olur. Herkes ettiğini bulur.)

Sonuç

Makalemize konu olan olumlu duygular, “*Acıyı Hafifletme, Adalet, Aşk, Esenlik, Feraha Kavuşma, Geçmişe Özlem, Gönüllü Olmak, Gönül Yapmak Gibi Gönülle İlgili Duygular, Huzur, İltifat, İnsaf, İyi Niyet, Kavuşma, Keyif, Korkusuz Olma, Merhamet, Mutluluk, Neşe, Sadakat, Sahiplenilme Duygusu, Sakinleşmek, Selamet, Sevgi, Şefkat, Takdir Etme, Tasasız Olma, Teselli, Umut, Utanma, Ümitli Olmak, Vefa, Yardım ve Yardımseverlik, Yapıcılık*” başlıkları altında değerlendirilmiştir. İnsanoğlu çektiği acıları kabullenmesine rağmen bunları bir nebze de olsa hafifletmeye çalışarak kendini yas ve kederin etkisinden uzaklaştırmaya çalışmış, adaletten yoksun bir ortamda vefa olmaya çağını düşünmüştür. İnsanoğluna ait en güzel duygulardan biri olan aşk divan şiirinin klasikleşmiş algı ve anlayışı içerisinde acı ve elem ifade ediyor olsa da “*Ya Râb belâ-yı aşk ile kıl âşinâ beni / Bir dem belâ-yı aşkdan kılma cüdâ beni*” diyen Fuzûlî gibi aşksız kalmanın vereceği keder ve üzüntü, aşk acısıyla yaşamının verdiği huzur ve mutluluğa tercih edilmiştir. *Esenlik* diliyorsak öncelikle dilimizi tutmalı, yolunda gitmeyen işlerimizin biraz zahmetten sonra yoluna gireceğini ve *huzura kavuşacağımızı* bilmeliyiz. Geçmiş günlerdeki huzurlu anların tadını hiçbir şeyle değişmeyen insanoğlunun içinde daima *geçmişe duyulan bir özlem* vardır. İnsanın derûnu, içi yani duygularımızın bulunduğu mesken, mekân olarak nitelendirebileceğimiz *gönül*, hassasiyet bakımından sırcadan yapılmış bir saraydır. Onu hoş tutmak, kırmamak gerekir. Çünkü kırılırsa bir daha yapılması güçtür. Ayrıca birbirini seven insanlar için daima *gönülden gönüle giden bir yol* vardır. Gönül huzurlu tutmak gerekir. Huzuru sağlayan en güzel şeylerden biri de başkalarına gönülden yaptığımız yardımlardır. Bunun yanında *insaflı* olmak, insaf etmek, İslam’ın şartları kadar değerlidir. İyi niyetle yaptığımız her işin sonu da iyi olacaktır. İyi niyetli olmak, kendimiz için istediğimiz her güzel şeyi başkaları için de istemek insani değerlerin en yücesidir. Yürek işidir. İnsan demişken şartlar ne olursa olsun insanın insana *kavuşma* ümidi vardır. Gönülünde bir parçacık da olsa

⁴⁷ (Bâdi, 2070).

sevgi taşıyan insanlar bir gün mutlaka kavuşacaklardır. “*Dest-bûsı arzâsıyla ger ölürsem dostlar / Kûze eylen toprağum sunun anuñla yâre su*” beyti ölümü tadan âşıkın mezarda bile olsa hâlâ sevgiliye kavuşma isteğinin bir terennümü değil midir?

Yaptığımız şeylerin arkasında duracak kadar *yürekli olma ve cesaret*, cesaretin yanında *merhamet* duygusu, tevazuyu elden bırakmamak; *mutlu olmak* istiyorsak, sabırlı olmayı da bilmek, mutluluk kapısının anahtarının sabırla açılacağına farkına varmak, küçük iyiliklerin şefkate sebep olduğunu bilmek, *neşeli olmak*, sıkıntılı işlerimizden sonra her daim bir *rahatlama* duyacağımızı hissedebilmek, *sadakat* sahibi olmak, nankör olmamak vb. duyguların işlendiği atasözlerimizde duygular ve eylemler arasında sıkı bir bağ görülmektedir. Çünkü insan her daim olmasa da duygularına göre hareket eden bir varlıktır. Duygu, düşünce ve eylem bağlamında insanoğlu bir bütünlük içerisindedir. Bizi biz yapan ve diğerlerinden ayıran duygularımızdır. Bir öksüzün başını okşamak; hem *sahiplenme*, hem de muhabetimiz olan öksüzde *sahiplenilme* duygusunun, paylaşma isteğinin dışı vurulmuş hâlidir. Erteye kalan belanın verdiği *sükûnet*; kalabalıktan kaçma isteği ve kenarda bulunan *selamet*; başta yaradığımız olan “Allah” olmak üzere anne, evlat, eş ve kardeşimize duyduğumuz *sevgi*; bu sevgileri rahatça yaşamak, gösterebilmek için, içinde barındığımız vatan ve vatana olan muhabbet; içindeki yarayı iyileştiremeyeceğimizi bildiğimiz halde bile sırf sevdiğimiz ve değer verdiğimiz için karşımızdakine gösterdiğimiz şefkat; bazen yenilgiyi kabul etmek istemesek de güçlü taraftan başımıza gelecek tehlikeyi önlemek için istemeden de olsa gösterdiğimiz *takdir duygusu*; her ne kadar olumsuz bir duyguymuş izlenimi verse de bazen ruhumuzdaki fırtınaları hafifleten *tasasızlık*, bir başka isimle de gönül genişliği; öbür dünya inancının da etkisiyle kendimiz ya da başkası için aradığımız *teselli*; bunun yanında dünyanın fâniliğini biliyor olsak da geleceğe dair az da olsa her daim taşıdığımız ümit; bir iş yaparken yalnız başına olsak dahi Allah’ın yaptığımız her şeyi gördüğüne ve bildiğine dair olan inançla Allah’tan korkma ve kullardan *utanma*, küçücük iyiliğini gördüğümüz bir insana bazen aynı iyilikle karşılık verme yani *vefa duygusu*, *yardım ve yardımseverlik*, elinden gelen iyiliği ihtiyacı olanlardan esirgememe, daima pozitif duygular içinde olma, yıkıcı olmama, *yapıcı olma* gibi insani duygular, atasözlerinde yer alan olumlu duygular olarak değerlendirilmiştir.

Olumlu duygularla ilgili değerlendirme yapılırken bir başka çalışmaya konu etmeyi düşündüğümüz olumsuz duygularla ilgili de bir çıkarım yapılmıştır. Günümüz harfleriyle basımı yapılan incelediğimiz dört kitapta duygu ifade ettiğini düşündüğümüz 539 atasözünü dikkatimizi çekmiştir. Dikkatimizi çeken, diyoruz. Çünkü bugüne kadar yapılan çalışmalarda “*duygu*”nun net bir tanımının yapılmamış olması,⁴⁸ duygunun tam olarak ne olduğuna dair soruların hala yanıtsız kalması bazı atasözlerinin duygu açısından değerlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Buna göre olumlu duyguları ifade eden 231 ata-

⁴⁸ Charles G. Morris, *Psikolojiyi Anlamak (Psikolojiye Giriş)*, Türk Psikolog Derneği Yayınları, Ankara 2002, s. 556.

söz, olumsuz duyguları ifade eden 308 atasöz, dikkatimizi çekmiştir. Bu oran olarak olumlu duygularda %43'e olumsuz duygularda da %57'ye tekbül etmektedir. Bu orana bakıldığında divan şiirinde yer alan atasözlerinde olumlu duygular, olumsuz duyguların gerisinde kalmıştır. Çünkü divan şiiri acı ve ıstırapla doludur. Meşakkati hiç bitmeyen, gıdası üzüntü olan aşk serüveni; âşıkına her daim eziyet etmekten zevk alan zalim bir sevgili, bu sevgilinin her eziyetini bir mutluluk olarak gören cefakâr ve vefakâr âşık, âşık, en az sevgili kadar eziyet çektiren rakip üçlüsünün en kapsamlı anlatım şekli olan divan şiirine sadece bu açıdan bakmak bile yaptığımız çalışmanın neticesinin daha iyi anlaşılmasına vesile olacaktır. Son olarak; divan şiirinin, duygularla örölü, zengin muhtevasına sahip eserlerine, duygular bağlamında yapılacak olan değerlendirilmelerin divan şiirine farklı bir bakış açısı getirebileceği kanaatindeyiz.

Kaynaklar

AKSOY, Ömer Asım: *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Cilt: I, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1995.

BEYZADEOĞLU, Süreyya: *Şinasi Durub-ı Emsal-i Osmaniye*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2003.

BEYZADEOĞLU, Süreyya - GÜRGENDERELİ, Müberra - GÜNAY, Fatih: *Edirneli Badi Efendi Armağan*, Sources of Oriental Languages and Literatures, 63, Harvard University, 2004.

ÇOBANOĞLU, Özkul: "Geleneksel Dünya Görüşü veya Halk Felsefesinin Halk Bilimi Çalışmalarındaki Yeri ve Önemi Üzerine Tespitler", *Milli Folklor*, Sayı: 45, 2000 s. 12.

EYÜBOĞLU, E. Kemal: *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, Doğan Kardeş, İstanbul 1973.

HENGİRMEN, Mehmet: *Pendname*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.

MORRİS, Charles G.: *Psikolojiyi Anlamak (Psikolojiye Giriş)*, Türk Psikolog Derneği Yayınları, Ankara 2002.

ONAY, Ahmet Talat: *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (Düzenleyen: C. Kurnaz), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1992.

PAKALIN, Mehmet Zeki: *Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul 1971-72.

PALA, İskender: *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, LM Yayınları, İstanbul 2003.

